

КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена теоретичному аналізу проблеми впливу культури на розвитку духовності особистості. В роботі представлені основні підходи до розуміння основ фундаментальних оригінальних культурологічних парадигм з точки зору їх розуміння процесів розвитку духовності особистості.

Ключові слова: культура, духовність особистості, масова культура, традиційна культура, релігійна культура, культурні фони та контексти.

Постановка проблеми дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільства, у зв'язку з процесами глобалізації, спостерігається радикальна зміна досвіду поколінь, що створює умови для певного культурологічного вакууму. Сучасну Україну теж, можна віднести до трансформаційної культури, що дає не кращі зразки впливу на духовний розвиток людей. Кризовий стан духовного розвитку, базованого на засвоєнні зразків «масової культури» особливо гостро виявляється у молоді, оскільки швидка зміна соціокультурної ситуації не сприяє конструктивному процесу індивідуально-особистісного становлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За результатами культурологічних та психологічних досліджень (А. Г. Асмолов, М. М. Бахтін, В. С. Біблер, Л. С. Виготський, Г. Гадамер, М. Коул, Т. І. Пашукова, В. А. Роменець, К. Уілбер, Е. Фромм, А. Швейцер та ін.) кожна культура породжує свою типову особистість, яка і приймається за базову та визначає духовність даного суспільства [Асмолов, 1996; Бахтін, 2000; Біблер, 1991; Виготський, 1996; Пашукова, 2001; Романець, 1998; Уілбер, 1999; Фромм, 1990; Швейцер, 1973].

У зв'язку з цим Е. Фромм зазначав, що коли суспільство впливає на індивіда сильніше, ніж індивід на суспільство, починається деградація культури, тому що в цьому випадку, применшується вирішальна величина – духовні і моральні задатки людини [Фромм, 1990].

А. Швейцер питання дослідження моральних і духовних задатків людини поставив в основу пошуку тієї істинної життєвої позиції, яка приведе її до внутрішньої гармонії та вдосконалення. Духовність він розуміє як порив

душі людини до трансцендентного, яке є духовним у своїй сутності. Справжньої духовності людина набуває, на думку мислителя, лише тоді, коли цей її порив сповнюється етичним змістом, гуманністю, що в кінцевому рахунку приведе до гуманізації суспільства. «Переживання єдності з нескінченним Буттям, Абсолютом, Світовим духом, Богом – можна по-різному назвати той вищий духовний світ, до якого людина прилучається за допомогою містично-духовного акту» [Швейцер, 1973, с. 136]. Важливим в контексті впливу процесів культури на розвиток духовності є розуміння культурних фонів і контекстів [Уілбер, 1999], зосередження на дискурсі [Гадамер] і загальне розуміння герменевтики [Дильтей, 1995].

Формулювання цілей статті. *Мета дослідження:* провести теоретичний аналіз сучасних філософських, культурологічних та психологічних підходів до проблеми впливу різних форм культури на становлення й розвиток духовності особистості.

Об'єктом дослідження виступає духовність особистості, а **предметом дослідження** є культура як чинник розвитку духовності особистості.

Теоретичні засади та методологія дослідження. Досліджуючи особливості взаємозв'язку культури і духовності, Т. І. Пашукова зазначає, що у вітчизняній філософії та психології розроблено ряд фундаментальних оригінальних культурологічних парадигм, пов'язаних з іменами М.М. Бахтіна, В.С. Біблера, Л.С. Виготського, В.А. Роменця та ін.

Разом з тим, парадигма і категорія культури одночасно як складової і форми творення духовності лишаються на периферії теоретико-методологічного аналізу, що значно обмежує можливості дослідження взаємодії світської та релігійної культури як форм духовності. Питання стосується недостатнього вивчення проблем розвитку особистості в аспекті уявлень про становлення суб'єктивності, а також уявлень про сутність, структуру, типологію та феноменологію моралі, культури, духовності, релігії. Заслуговує уваги й вивчення проблеми егоцентризму – децентрація – духовність, пов'язана з ідеєю і парадигмою діалогу в сучасній психології, філософії та культурології [Бердяєв, 2003; Біблер, 1991; Бубер, 1995; Дьяконов, 2004; Культурологія..., 1995].

Культурно-духовний потенціал діалогу є головним чинником, що надихнув М.М. Бахтіна, М. Бубера, В. Біблера на побудову фундаментально-парадигмальних концепцій, які освітлюють шлях становлення особистості, культури й духовності. Сучасні психологи визначають діалог як «духовно-

перетворююче спілкування» (Т. І. Флоренська, Г. О. Ковальов) і тому, діалогічний світогляд, діалогічна парадигма можуть стати культуро-духовним виміром вивчення психології монолізму-егоцентризму, децентрації-діалогу, ще одним світовим «образом» – «людини в людині» (Ф. Достоєвський, М. М. Бахтін) і «образом» ментальності, культури та духовності [Пашукова, 2001].

У зв'язку з процесами глобалізації ряд сучасних дослідників (В. Голохваст, М. Решетніков, А. Юрьєв та ін.) вивчають роль та місце тих змін, які відображаються в культурних, інформаційних, гуманітарних, емоційних, психологічних, психіатричних, економічних, правових та освітніх аспектах розвитку світу й цивілізаційних процесів [Решетніков, 2002]. Попередня культура, яка маніфестується й існує в рамках комунікативних процесів, поступово втрачається й заміщається символічним відображенням об'єктивної й віртуальної реальності [Голохваст, 2002, с. 2-8].

Трансформація і втрата сенсу, цілей і цінності життя стали «глобальними» проблемами практично в усіх розвинених країнах світу. Пошук відчуттів і задоволень, як заміників втраченого сенсу веде до злочинності, наркоманії, алкоголізму, насильства та розвитку так званих «екстремальних» видів «відпочинку» й «розваг» [Юрьєв, 2001, с. 38-49].

Багато із сучасних інформаційних розробок в країнах, які мають відповідні технології, проводяться на перетині психології, психіатрії й психоаналізу, апелюють до несвідомих мотивів і почуттів масової аудиторії, що дозволяє легко виключити точність й адекватність їхнього сприйняття або додати те чи інше (ситуаційно вигідний напрямок) до оцінок реальної ситуації суспільною думкою [Решетніков, 2002]. Тому це й набуває характеристик глобалізації та загрожує загальносвітовим цінностям, пов'язаним із розвитком духовності людини.

Останнім часом у філософській та психологічній літературі набув поширення культурно-антропологічний контекст уживання категорії «духовність», передусім для характеристик внутрішнього суб'єктивного світу людини, як «духовного світу особистості».... Де духовність – це проблема знаходження змісту та сенсу життя [Буєва, 1996, с. 12]. Як відзначав В.П. Зінченко, культурно-антропологічний аспект немислимий поза контекстом культури. Культура – одна з форм прояву духовності, «спосіб буття», «детермінанта, що шукає для себе зразки». Історія культури при всьому її різноманітті, мінливості свідчить про те, що в ній завжди

свідомо або несвідомо визначалася міра людського в людині, перехід за яку загрожував самознищенням [Зінченко, 1990, с. 85-91].

Сфера духовного життя – це не просте засвоєння елементів культури й моральних цінностей, це, передусім, осмислення й переживання особистого життєвого досвіду, які дають динамічний, енергетичний початок пошуку знань і цінностей [Буєва, 1987, с. 119]. Духовність у культурному аспекті відтіняється терміном «бездуховність» як антонімом духовності (*ми пропонуємо в роботі термін антидуховність. – С.О.*) і вживається для характеристики способу життя й свідомості людей, що відрізняються низьким рівнем розвитку моральності [Ільчева, 2003, с. 13].

На думку ряду дослідників, причина бездуховності криється в абсолютизації наукового знання, знищенні сакральних зон, що не допускали нігілізму й цинізму, знуцання над людиною, дитиною, цінністю людського життя, його межами. Бездуховність є й наслідком кризи культури, прихильності людей популярним і низьким її зразкам [Гур'єв, 1998; Залужна, 1998; Ільчева, 2003; Розанов, 2001].

На думку І.М. Ільчевої причинами бездуховності є й процеси економічного та соціально-політичного життя, що приводять до «...заміни крайностей зрівнялівки крайностями диференціації й відчуженого розшарування суспільства, ...наростаючому нівелюванню ієрархії духовної культури поряд зі зростаючою відчуженістю «рафінованої еліти», що уподібнює духовні цінності «грі в бісер» (Г.Гессе), і веде до декультуралізації широких верств населення, особливо молоді (Л.П. Буєва). Бездуховність поєднана з моральною кризою, що проявляється в низькому рівні етичної освіти (*ми б додали освіченості взагалі – С. О.*), відсутності захисту культурного простору, небезпеки антропологічної кризи. Вона проявляється в порушенні гармонії між тілесною й духовною сферами людського життя, у зростанні ненависті, озлоблення, утилітарності, прагматизму, мракобісся, кризи цілепокладання [Ільчева, 2003, с. 15].

У рамках культурно-антропологічного аспекту розглядав духовність і С.Б. Кримський, за яким духовність – це «вихід до вищих ціннісних орієнтацій конститування особистості і її менталітету». Духовність ... приводить до з'єднання образу світу з моральним законом особистості. Духовність культуроутворюючої діяльності полягає в її здатності надавати змісту індивідуальному буттю, де феноменом духовності виступає істина [Кримський, 1992, с. 21-29]. Відповідно, духовну культуру можна розглядати

як результат духовної діяльності людей, що спирається на досягнення, які показують рівень і глибину пізнання природи і суспільства, широту світогляду, втілення в суспільне життя певних ідей і знань [Бусел, 2003, с. 272]. У категорії духовність домінує потреба пізнання – світу, себе, смислу й призначення свого життя. У процесі культурно-історичного розвитку потреба пізнання породила науку й мистецтво, а в результаті її взаємодії з соціальною потребою, виникла ідеологія [Розанов, 2001, с. 21].

У культурно-антропологічному аспекті духовність може бути як світською, так і релігійною. Це взаємозалежні, хоча й різні сторони розвитку особистості. Світська духовність пов'язана з ідеями цінності людського життя, гідності, честі, мудрості. Релігійна сутність духовності поєднана з вірою в Бога, з релігійною регуляцією людської поведінки, з дотриманням моральних основ духовного життя. Метафорично сказав про це В. В. Розанов: «Біль життя набагато могутніша генези життя. От чому релігія завжди буде долати філософію» [Розанов, 2001, с. 29]. М.О. Бердяєв, у зв'язку з цим, вказував на необхідність «церковної інтелігенції», яка б з'єднувала справжнє християнство з освіченим і ясним розумінням культурних й історичних завдань країни [Бердяєв, 1995].

Г. П. Щедровицький, стосовно впливу культури на духовність, зазначає, що люди народжуються і живуть у символічних знакових структурах мислєдїяльності, оформлених у предметно-знакових структурах «другої природи», штучно створеної людиною. Тому для розвитку людини необхідно на пластичність мозку, тіла і руки дитини накласти структуру діяльності (мислєдїяльності), що здійснюється за рахунок спеціального навчання, і за рахунок спеціально організованої трансляції культури [Щедровицький, 1997]. Відповідно, ми вважаємо, що генеза духовної самосвідомості юнацтва – це привласнення соціокультурного рівня розвитку людства в цілому та конкретного соціокультурного розвитку конкретного суспільства, макро та мікросередовища, шляхом цілеспрямованих та стихійних впливів через систему освіти, традицій, релігії, ідеології тощо [Ставицька, 2005, с. 283-292; Ставицька, 2005, с. 48-57].

Так само, як індивідуальна свідомість ґрунтується на об'єктивних, матеріальних формах (таких, як мозок), усі складові культури ґрунтуються на зовнішніх, матеріальних, організаційних формах. Самість, культура, природа; мистецтво, мораль і наука – це все вияви духовності [Уїлбер, 1999, с. 88-89]. Згідно К. Уїлбера, намагаючись зрозуміти пост-сучасність,

необхідно уникати «гегемонії» формальної раціональності, що нерідко придушує нераціональне й ірраціональне, та поєднувати всіх людей, незалежно від національності, статі й кольору шкіри, у багатобарвній співдружності взаємоповаги й взаємного визнання. Така всебічність, називається «полікультурністю», або «плюралізмом» [Уілбер, 1999, с. 209].

К. Обуховський указував, що культура – це прийняті у суспільствах погляди, оцінки, моделі мислення, з яких індивід робить висновок, як слід робити, а як – ні [Обуховський, 2003]. Цивілізація є своєрідним інструментом, що використовує людство, здійснюючи вимоги своєї культури [Kroplewski, 1993].

Раціоналістичний підхід сучасної цивілізаційної культури виявляється в тому, що людина бачить в іншому не індивідуального і незамінного носія людської гідності, а тільки засіб для досягнення власних цілей [Гуманістична..., 2005, с. 22]. Тому ми і вважаємо, що культура транслює ту духовність, яка є в суспільстві а не лише позитивну як прийнято вважати на побутовому, інколи й науковому рівні.

У зв'язку з цим М. Букувалас зазначає, що головна мета представників трансперсональної антропології полягає у необхідності проникнути у свідомість людей, яких вони вивчають, і допомогти суспільству зрозуміти культуру «із середини свідомості людей». Дж. Гласс (*Class, 1979*) вказав на появу трансперсональної психології як на потенційний каталізатор становлення нової соціології із транскультурними вимірами. Він заклав основу для побудови трансперсональної соціології релігії. Важливим, для визначеної нами проблеми є й аналіз різноманітної літератури, зосередженої на тому, що загалом може бути назване «святими місцями» (*Devereaux, 1995; Klein, 1989; Swan, 1988*), які потенційно здатні ввести особу в трансперсональні переживання – багато в чому в той самий спосіб, яким діє трансперсональне мистецтво. У зв'язку з проблемою духовності Льюїс (*Lewis, 1997*) розглядає терапевтичні можливості трансперсонального мистецтва, особливо, якщо воно скеровується «екуменічним світоглядом». У дослідженні Кіблер (*Kubler, 1987*) описується досвід духовного й містичного зв'язку, про який у процесі діалогів із дослідником повідомляли професійні актори. У зв'язку з цим, такі вчені як Абель (*Abel, 1988*), Флінн (*Flinn, 1997*), Сміт (*Smith, 1991*) і Саймон (*Simon, 1998*) виокремлюють глибшу, більш фундаментальну самість, ніж та, що обмежена кордонами Его. Представники таких течій сучасної психології, як критична, радикальна й

емансипаційна психологія (*Prilletenske, 1997; Wilkinson, 1997*) прагнуть, щоб психологічна наука стала засобом для змін у суспільстві, які б сприяли суспільній справедливості й особистій самореалізації [цит. за: Гуманістична..., 2005, с. 257-262].

Можна вважати, що програма трансперсонального розвитку стала своєрідною відповіддю на дегуманізацію й руйнацію культури та духовності сучасного суспільства, виражену частково і в процесах глобалізації, що ми відзначали вище [Налімов, 1995; Тихоплав, 2004].

Важливим є вплив релігійної культури на розвиток духовності людини. К.К. Недзельський зазначав, що культура ... є особливою формою життя етносу, специфіка якого визначається конфесійною зорієнтованістю. ... Поскілки, етнічна самосвідомість народу є конфесійно забарвленою, постільки культура кожного народу є унікальною і неповторною. Рефлексуючи цю унікальність і неповторність, народ ідентифікує себе із своєю культурою, передусім, національною Церквою [Недзельський, 2003, с. 12-13].

У підсумку зазначимо, що обговорення у наукових колах проблеми духовного розвитку людини у кінці 80-х на початку 90-х років ХХ ст. викликало критику схеми трьох фундаментальних цільових напрямків перетворювальної психології В.А. Данченка, К.В. Чистякова, вказавши на неповноту вихідної психокультурної посилки, покладеної в її основу. Головним об'єктом критики стало *тлумачення духовного розвитку як розвитку самосвідомості*. Зокрема, вказувалося, що цільова настанова на трансперсоналізацію («інтегральний розвиток» у термінології К. В. Чистякова) характерна скоріше для східної, ніж для європейської, християнської культури, яка пронизана особистим, персональним початком. Проте, таку критику можна визнати лише почасти, оскільки, широке проникнення на Захід східних психокультурних ідей у ХХ-ХХІ ст. зумовлено саме певною односпрямованістю європейської культури.

Тлумачення духовного розвитку як трансперсоналізації свідомості узагальнює історію категоріального становлення європейської психічної культури, що виробила до другої половини ХХ століття адекватний понятійний апарат, який дозволяє розкрити зміст і християнської ідеї «духовного розвитку».

За В.А. Данченком, Європа поєднує три різні психічні культури, що змінюють та взаємодоповнюють одна одну. Він визначив їх таким чином:

антична культура розуму – культивування абстрактного початку, що дозволяє індивідові здійснювати когнітивні процеси; *християнська культура духу* – культивування вольового, мотивоорганізувального початку, що дозволяє індивідові реалізувати вищі цінності; *буржуазна культура Я* – культивування рефлектуючого початку, що дозволяє індивідові здійснювати процеси самоусвідомлення [Данченко, 1989].

Описана В.А. Данченком схема трьох «європейських психічних культур» показує, що дві перші схеми – схема «теоретико-технологічних рівнів конструктивної психології» і схема «функціональних блоків психологічного механізму духовного розвитку» – дозволяють структурувати змістовний масив психічної культури індивідуального «Я». Іншими словами, необхідно забезпечити культивування рефлексуючого початку, що дозволяє індивідові здійснювати процеси самоусвідомлення, а також включити «схеми» асимільованих сучасною європейською культурою східних психокультурних традицій. Значення цієї схеми для досліджень і розробок в галузі прикладної психології саморозвитку, зокрема генези духовної самосвідомості людини, є незаперечним.

Додамо, що як у окремих людей, так і спільностей, які виявляють потяг і волю до культури, науки, моралі, релігії емоційні та поведінкові прояви слугують розвитку розуму, становленню духовних цінностей. Продуктивна духовна еліта, яка виростає на підґрунті загальної освіченості, віри в Бога, культу знань і традиційної культури, становить істотну ознаку спрямованості певного соціуму та людства в цілому у напрямку духовного розвитку. При цьому набуває сили й тенденція до творення культури на загальнолюдських цінностях, що формуватиме духовну базу особистість.

В.П. Москалець визначив школу та освітні заклади як місце, де можлива найбільш ефективна реалізація механізмів духовного розвитку дитини через засвоєння кращих зразків світової культури на основі загальнолюдських цінностей [Москалець, 1996].

При цьому попередні психічні культури не зникають, а зливаються з наявною культурою як сукупністю соціальних засобів відтворення людини і продовжують розвиватися в рамках сучасної культури, хоча і не втрачають «наднормативної» глибини, що може бути освоєна лише власними зусиллями людини за відповідної мотивації [Данченко, 1989].

Разом з тим, мета і засоби, принципи і методи реалізації цих культур різні й мають власну специфіку, тому просте їх поєднання не може адекватно

вирішити проблему духовного розвитку сучасної людини. Таке складне і водночас актуальне завдання нашого часу вимагає нових інтегративних підходів, що намагалися здійснити так звані синкретичні релігії та філософсько-психологічні напрямки розвитку особистості, зокрема, екзистенціалізм, трансперсональна психологія [Гроф, 1996; Залужна, 1998; Тихоплав, 2004; Wilber, 2000; Reich, 2000; Teske, 1999].

Висновки. Отже, в контексті концепцій екзистенціалізму, персоналізму, філософської антропології, феноменології, гуманістичної і трансперсональної психології духовне виступає як сутність людського буття, що бере початок як у сфері свідомого, так і несвідомого. Однак методологічна невизначеність, відсутність теоретичного обґрунтування впроваджуваних психотехнік часто приносила більше шкоди психічному здоров'ю людини, ніж користі її «духовному просвітленню». Тому нагальною потребою XXI ст. є реалізація конкретних психологічних механізмів духовного розвитку людини, пердусім підростаючого покоління на основі інтеграції традиційних і «нетрадиційних» підходів, які фактично продовжують вважатися нетрадиційними лише в теоретичному плані, оскільки, наукова психологія не пропонує їх методологічне обґрунтування, хоча на практиці вони вже давно застосовуються і приносять певні результати. Зробити результати передбачуваними, а впливи нешкідливими, з погляду психосоматичного здоров'я людини – головне завдання і напрям розвитку сучасної психології. Тому, перспектива наших дослідження полягає у необхідності подальшого теоретичного обґрунтування та емпіричного впровадження у психологічну практику системно-динамічного інтегрованого підходу до проблеми розвитку духовності особистості, зокрема й через впровадження у навчально-виховний процес кращих зразків як новітніх, так і традиційних форм культури.

Д ж е р е л а

Асмолов А.Г. Культурно-историческая психология и конструирование миров. – Москва : Изд-во «Институт практической психологии»; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996.

Бахтин М.М. К вопросам самосознания и самооценки. Проблемы поэтики Достоевского // Автор и герой: к философским основам гуманитарных наук. – Москва : 2000.

Бердяев Н.А. Опыт парадоксальной этики. – Москва : ООО «Издательство АСТ»; Харьков, «Фолио», 2003.

- Бердяев Н.А.* Царство Духа и царство Кесаря. – Москва : Республика, 1995.
- Библер В.С.* От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век. – Москва : Изд. полит. литературы, 1991.
- Бонгард-Левин Г.М.* Древнеиндийская цивилизация. Философия, наука, религия. – Москва : Наука, 1980.
- Бубер М.* Два образа веры ; пер. с нем. – Москва : Республика, 1995.
- Буева Л.П.* Духовность, художественное творчество // Вопросы философии. – 1987. – № 2.
- Буева Л.П.* Проблема творчества // Вопросы философии. – 1996. – № 2.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В.Т. Бусел. – Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003.
- Выготский Л.С.* Мышление и речь / ред. Г. Н. Шелогурова. – Москва : Лабиринт, 1996.
- Гадамер Х.Г.* Истина и метод [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.koob.ru/gadamer/istina_i_metod.
- Голофаст В.* Глобальное и локальное как контексты и как контрасты // Телескоп. – 2002. – № 1.
- Гроф С., Бенкет Х.* Холотропное сознание: Три уровня человеческого сознания и как они формируют нашу жизнь. – Москва : Изд-во Трансперсон. ин-та, 1996.
- Гуманістична психологія: Антологія: навч. посіб. В 3-х т.: / за ред. Р. Трача, Г. Балла. – Київ : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2005. – Т. 2. – 2005.
- Гурьев Н.Д.* Страсти и их воплощение в соматических и нервно-психических болезнях. – Решма : Свет Православья, 1998.
- Данченко В.А.* К вопросу о конструктивном знании // Вопросы саморазвития человека. – 1989. – Вып. 1.
- Дилтей В.* Категории жизни // Вопросы философии. – 1995. – № 10.
- Дьяконов Г.* Психологія егоцентризму і образи духовності // Соціальна психологія. – 2004. – № 4(6).
- Залужна А.* Мотиваційне поле релігійно-моральної парадигми // Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі. – Острог : 1998.
- Зинченко В.П.* Образование и духовность: сознание как объект междисциплинарного исследования // Современная высшая школа. – 1990. – № 1/69.
- Ильичева И.М.* Духовность в зеркале филолофско-психологических учений (от старовины до наших дней). – Москва : Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж : Издательство НПО «МОДЕК», 2003.
- Коул М.* Культурно-историческая психология: наука будущего; пер. с англ. – Москва : Когито-Центр, «ИП РАН», 1997.
- Крымский С.Б.* Контуры духовности: новые контексты идентификации // Вопросы философии. – 1992. – № 12.

Культурология. XX век. Антология / отв. ред. С.Я. Левит, Л. Т. Мильская. – Москва : Юрист, 1995.

Лосский Н.О. Условия абсолютного добра: Основы этики. – Москва : Политиздат, 1991.

Манхейм М.К. Эссе о социологии культуры // Избранное: Социология культуры. – Санкт-Петербург : Университетская книга, 2000.

Морган Л.Г. Древнее общество, или Исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации; пер. с англ., 2-е изд. – Ленинград : Изд-во ин-та народов севера, 1934.

Москалець В.П. Психологічні основи виховання духовності в українській національній школі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». – Київ : 1996.

Налимов В., Дрогаліна Ж. Реальность нереального: Вероятностная модель бессознательного. – Москва : Изд-во Мир идей, 1995.

Недзельський К.К. Історіософія релігії Івана Огієнка (митр. Іларіона): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.11 «Соціальна філософія». – Київ : 2003.

Обуховский К. Галактика потребностей. Психология влечений человека. – Санкт-Петербург : Издательство «Речь», 2003.

Пашукова Т.И. Эгоцентризм: феноменология, закономерности формирования и коррекции. – Кировоград : Центрально-Украинское издательство, 2001.

Решетников М.М. Глобализация – самый общий взгляд. – Санкт-Петербург : Восточно-Европейский институт психоанализа, 2002.

Розанов В.В. Религия. Философия. Культура. – Москва-Харьков : АСТ: Фолио, 2001.

Роменець В.А., Маноха І.П. Історія психології ХХ століття: навч. посібник. – Київ : Либідь, 1998.

Ставицька С.О. Ставлення до релігії як один із компонентів духовної самосвідомості юнацтва // Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. – Київ : 2005. – Т. VII. – Вип. 1.

Ставицька С.О. Філософсько-психологічні передумови аналізу проблеми генези самосвідомості людини // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова: Серія № 12 / відп. ред. Л.В. Долинська. – Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – № 7 (31).

Тихоплав В.Ю., Тихоплав Т.С., Ланис Г.А. Наше духовное исцеление. О чем нас предупреждают новые болезни. – Санкт-Петербург : ИД « ВЕСЬ», 2004.

Уилбер К. Интегральная психология: Сознание, Дух, Психология, Терапия. – Москва : ООО «Издательство АСТ» и др., 1999.

Фромм Э. Иметь или быть – 2-е изд. – Москва : Прогресс, 1990.

Швейцер А. Культура и этика. – Москва : Прогресс, 1973.

Щедровицький Г.П. Філософія. Методологія. Наука. – М.осква : Школа культурної політики, 1997.

Юрьев А. Глобализация как новая форма политической власти // В сб.: Глобализация: варианты для России: материалы круглого стола. – Санкт-Петербург: Информационное агентство «РосБалт», 2001.

Wilber K. Integral Psychology. Consciousness, spirit, psychology, therapy. Shambhala, 2000.

Kroplewski Z. Czlowiek w kryzysie tozsamosci. W drodze, 3. 1993.

Reich K., Helmut. What characterizes spirituality? A comment on Pargament, Emmons and Crumpeer, and Stiffoss-Hansen // The International Journal for the Psychology of Religion. V. 10. – 2000.

Teske J.A. The haunting of the human spirit // Zygon. V. 34 (June), 1999.

S. Stavytska. Culture as a factor of spirituality of personality.

Article is devoted to theoretical analysis of problem of the influence culture on the development of spirituality personality. In work presents the main approaches to understanding the fundamentals of original cultural paradigms in terms of their understanding of the processes of development spirituality personality.

Keywords: *culture, spirituality, personality, mass culture, traditional culture, religious culture, cultural backgrounds and contexts.*

УДК 159.922.6:159.923

С. В. Кучеренко

ТИПИ СИСТЕМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ

У статті наведено порівняльний аналіз типів системи ціннісних орієнтацій особистості за теоретичною моделлю Яницького М. С. та за результатами авторського емпіричного дослідження. Розглядається три типи і сім різновидів системи ціннісних орієнтацій студентів університету.

Ключові слова: *система ціннісних орієнтацій особистості, типи системи ціннісних орієнтацій особистості, цінності-стосунки, цінності нормативності, цінності творчості.*

Постановка проблеми. За регуляцію соціальної поведінки та професійної діяльності людини відповідає, перш за все, система її ціннісних орієнтацій, що являє собою складне та динамічне утворення. Ціннісні орієнтації виступають важливим компонентом структури особистості, які, на думку Ю. О. Приходько [Приходько, 2005, с. 209], є показником її життєвого